

УДК 81'42

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ПРОЦЕС ЯК ФЕНОМЕН МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Солодка А.К.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Стаття присвячується вивченню перекладацького процесу як феномену міжкультурної комунікації і має на меті вивчення аспектів впливу культурно-детермінованих факторів на перекладацький процес та його результат. В процесі дослідження визначається національно-культурна модальність перекладу. У статті осмислюється специфіка перекладацької діяльності у міжкультурній комунікації. Акцентується, що оптимальне вирішення перекладацьких завдань залежить не тільки від когніції перекладача, а й від його асоціативної компетенції, що детермінує етнокультурне відображення концептуальних структур та їхніх вербальних кодів, які презентують етноментальність моделі певного лінгвокультурного світу. У статті представлена модель дискурсу в перекладацькій діяльності, в основі якої лежить розуміння опосередкованої комунікації в процесі перекладу як діяльності. Складові моделі структурують компоненти вербальної і ментальної репрезентації перекладацької діяльності, її багаторівневості та динамізм.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, перекладацька діяльність, дискурс, етноментальність, вербальні коди.

Постановка проблеми. Переклад – це феномен міжкультурної комунікації. Процес безпосередньої взаємодії культур здійснюється в рамках незбіжних національних стереотипів мислення і комунікативної поведінки, що впливає на взаєморозуміння і взаємини між людьми, що спілкуються. У діалог вступають не самі

культури, а люди, для яких відповідні культури окреслюють специфічні смислові і символічні кордони.

Місія перекладача: знайти шляхи до діалогу між різними культурами. Велику роль в цьому відіграє професійна мовна особистість перекладача та рівень його культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існуюче різноманіття підходів до дослідження феномену перекладу орієнтує на розуміння центрального поняття теорії: переклад уможлиблює міжкультурне спілкування людей.

Видатний французький вчений Ж. Мунен вперше звернув увагу на відображення в мові оригіналу і перекладі особливостей культури та історії мовного колективу. Він переконливо показав, що переклад – це не проста підстановка слів однієї мови замість слів іншої мови, він завжди пов'язаний з певними перетвореннями, які залежать від співвідношення мов [3].

Прихильники структурних методів дослідження (В. Комісаров) [2] визначають переклад як перетворення структур мовного твору, в результаті якого одна мова замінюється іншою. Один із засновників перекладознавства А. Федоров [4] і його послідовники, розуміють переклад як процес вірної та повної передачі думок, висловлених на одній мові, засобами іншої мови, в результаті якого створюється текст, що репрезентується в мові перекладу.

А. Швейцер називає перекладом «односпрямований і двофазний процес міжмовної і міжкультурної комунікації, при якому ... створюється вторинний текст (метатекст), що замінює первинний в іншому мовному і культурному середовищі...» [5, с. 82]. Це означає, що переклад може розглядатися як акт міжкультурної комунікації.

Наголосимо на важливості психологічного підходу до вирішення такого складного в сучасній теорії і практиці питання, як оцінка якості перекладу (крім традиційної лінгвістичної концепції). Найбільш повно психологічне уявлення про оцінку якості перекладу викладено в роботах G. Miller і G. Beebe-Center [7; 8], до розгляду цієї проблеми зверталися також у своїх працях R. Jakobson, G. Toury [6; 9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Одною з відмінних якостей перекладу є його багатоаспектність. Переклад – це вид міжкультурної опосередкованої комунікації, який здійснюється за допомогою мови (точніше, двох мов і більше). Для ефективного здійснення цього процесу слід враховувати психологічні особливості спілкування, пов'язані з особливостями взаємодіючих культур.

На сучасному етапі серед психологів і лінгвістів не існує єдиної думки щодо психологічної концепції перекладу та змісту поняття «психологія перекладу».

Вирішення питання про труднощі перекладу безпосередньо пов'язано з питанням про взаємодію мови, мислення і мовної орієнтації перекладача. Позиція дослідника в цьому важливому питанні багато в чому визначає його розуміння перекладацького процесу і відповідний спосіб подолання перекладацьких труднощів. Суть питання полягає у розумінні особливостей пізнання світу носіями різних мов, пов'язаних з відмінностями світоглядів.

Метою статті є вивчення аспектів впливу культурно-детермінованих факторів на перекладацький процес та його результат.

На реалізацію поставленої мети спрямований ряд дослідницьких завдань: визначити національно-культурну модальність перекладу,

осмислити специфіку перекладацької діяльності у міжкультурній комунікації, описати модель дискурсу у перекладацькій діяльності.

Виклад основного матеріалу. Переклад як метамова. У процесі перекладу комунікативна діяльність індивіда протікає в сферах двох мов, причому їх функції різні (вихідна мова функціонує в плані реалізації, а мова перекладу використовується в області трансмісії).

При збігу багатьох знакотипів і структур на різних рівнях (частини мови, синтаксичні, дис-трибутивні і сполучувані структури синтагм тощо) спостерігаються істотні розбіжності як в засобах вираження, так і змісту. Складається така субстанціональна метамовна сутність, як метамова перекладу. Вона утворюється в процесі перекодування і породження рівномовних або відносно рівнозначних відбитків слів двох мов.

Метамова перекладу є результатом складної взаємодії двох або більше мов, що входять до складу структурної парадигми перекладу, де метамовна функція простежується то в одній, то в іншій мові. Кожен з мов-учасників процесу перекладу має свої особливості і характеристики на рівні сформованих моделей, які відповідно реалізуються у метамові. Сам переклад стає метамовою, оскільки він лексично, лексикографічно, семіотично, в знаковій та фонетичній інтерпретації відрізняється від кожного окремо і є продуктом мов, включаючи їхню семіотику і семантику в своєму формально-граматичному статусі.

Оптимальне вирішення перекладацьких завдань залежить не тільки від когніції перекладача, але й від його асоціативної компетенції, детермінує етнокультурне відображення концептуальних структур та їхніх вербальних кодів, які презентують етноментальність моделі певного лінгвокультурного світу.

Отже, в контексті ментальної детермінованості, розбіжність лінгвоментальної моделі вихідного тексту і його перекладу на іншу мову обумовлено, з одного боку, відсутністю «загальних зон» ментальних просторів автора вихідного тексту і його перекладача (або надмірною вузькістю «зон перетину»), а з іншого – орієнтацією перекладача на алгоритм власного культурного простору.

Діяльність перекладача у міжкультурній комунікації. Переклад розуміється як ментальна інтерпретативна діяльність, як основний і центральний механізм міжкультурного спілкування.

В процесі перекладу необхідно враховувати культурно-мовну специфіку іншомовного тексту, яка може призвести до конфлікту культур. Для досягнення взаєморозуміння необхідно, щоб комуніканти володіли спільною когнітивною базою.

Це вимагає від перекладача знання національної специфіки іноземної мови, особливостей національного характеру її носіїв, під якими розуміється стійка сукупність специфічних для даної культури цінностей, настанов і поведінкових норм.

Процес перекладу – це прагнення зрозуміти іншу культуру, а оскільки семантико-культурна насиченість концептів в різних мовах різна, то переклад є суб'єктивною інтерпретацією тексту, що залежить від обсягу суміщення когнітивних баз рідної і перекладної мов у свідомості мовної особистості перекладача.

Перекладач-професіонал крім знання мови іншої країни повинен мати гарний смак, високорозвинену мовну інтуїцію, віртуозно володіти мистецтвом слова. Важливу роль відіграють знання рідної мови і рівень культури фахівця, який працює з іноземним текстом.

Дискурс як вербально опосередкована професійна діяльність перекладача. Міжкультурна опосередкована комунікація у процесі перекладу трактується як діяльність і являє собою динамічну систему взаємодії суб'єкта зі світом, єдність внутрішнього (концептуалізація і категоризація) і зовнішнього (предметність спеціальної сфери) середовищ. У процесі комунікації виникає велика кількість культурних кодів. Структура перекладацької діяльності обумовлює наявність інтеграційного об'єкту, в якості якого виступає *дискурс*.

Під дискурсом у перекладацькому аспекті визначимо *вербально опосередковану професійна діяльність перекладача*. У дискурсі формується його професійна мовна особистість, відбувається взаємодія різних видів знання і формується *концепт* як сукупність усіх типів спеціального знання. Оскільки знання спеціальної сфери носить кумулятивний характер, можна говорити про стратифікацію концепту і про засвоєння різних фрагментів знання в різних типах дискурсу.

Виходячи з цього, міжкультурну комунікацію (МК) можна розглядати як вербально опосередковану діяльність, що передбачає опосередковану взаємодію комунікантів (перекладач – текст перекладу), які належать до різних культур. МК постає як дискурс – вербально опосередкована діяльність на «перетині дискурсивних кордонів», де мова розглядається у взаємозв'язку з мисленням, пізнанням та діяльністю.

Одиницею дискурсу МК є комунікативна подія – сукупність мовних дій, спрямованих на досягнення комунікативних цілей, у результаті чого породжується (моделюється) текст перекладу. Комунікативній дії притаманні всі властивості дискурсу.

Поєднання когнітивної лінгвістики й дискурсивного аналізу є вирішальним: прагматична настанова дискурсу на вивчення мовної ситуації є зверненням до ментальних процесів компонентів МК (перекладач і текст перекладу, як різновид опосередкованої комунікації), детермінованих соціокультурними правилами й стратегіями породження і розуміння мови в соціокультурних умовах.

Інтегральна модель дискурсу в процесі перекладу. Міжкультурна комунікація є спеціальною діяльністю, яка дозволяє глибше вивчити процес перекладацької діяльності як соціокультурної взаємодії. Такий висновок про спеціалізованість МК дає необмежені можливості моделювання об'єкта перекладу.

Таким чином, звернення до інтегральної моделі дискурсу в процесі перекладу дозволяє виділити в його структурі компоненти вербальної і ментальної репрезентації, його багаторівневості, динамізм, вербально опосередкований характер, що обумовлює наявність лінгвістичних (семантичних, мовних) і енциклопедичних (концептуальних) знань.

Отже, розуміючи перекладацьку діяльність як взаємодію суб'єкта зі світом, дискурс постає

як вербально опосередкована міжкультурна діяльність. Вона виступає знаковою діяльністю, де в якості знака виступає світ. Знакова діяльність перекладача умовно може бути представлена як алгоритм його діяльності, який включає наступні стадії: 1) мотиваційно-спонукаюча (етапи апперцепції та інтеріоризації); 2) орієнтовно-дослідницька (внутрішнє програмування і селекція); 3) процесуальна (текстотворення); 4) контролююча (закріплення корисного результату-досвіду). Вони включають зовнішні (ментальні та продуктивні процеси) і внутрішні (концептуалізація і категоризація), рецептивні й продуктивні види діяльності. Умовна послідовність фаз перекладацької діяльності обумовлює особливості трактування мовної інформації відповідно до етапів: етап реалізації (продуктивний етап – модель тексту перекладу) та відтворення ментальних процесів (внутрішній етап – ментальна адаптація тексту в процесі перекладу).

Оскільки дискурс у чинному дослідженні розуміється як діяльність особистості у перекладацькій сфері, то лінгвокультурна особистість перекладача щодо МК в дискурсивному світі виявляється інтерлінгвокультуральною. Дискурс, будучи вербально опосередкованою діяльністю в спеціальній сфері, інтегрує сукупність знання, що описується як концепт.

Під міжкультурною компетентністю у перекладацькій діяльності розуміємо динамічну зміну ролей перекладача, яка включає спектр компетенцій: мовної, лінгвокультурологічної, комунікативної, прагматичної тощо.

Таким чином, базовими категоріями МК є: дискурс як вербально опосередкована діяльність у перекладацькій сфері; концепт як сукупність накопиченого знання про об'єкт; міжкультурна компетенція перекладача, яка розвивається в дискурсі як діяльності. Зазначені категорії визначають основу концептуальної інтеграції у перекладацькій діяльності.

Висновки і пропозиції. 1. Розуміння перекладу як ментальної інтерпретативної діяльності, пов'язано з вирішенням питань психофізіологічного, соціологічного, етичного і культурологічного рівнів. В культурологічному дискурсі переклад трактується як феномен міжкультурної комунікації.

Психологічний підхід до перекладу орієнтує на дослідження «людського компоненту» в перекладі. Вирішення питання про труднощі перекладу в психолінгвістичному плані безпосередньо пов'язано з питанням про взаємодію мови і мислення. На відміну від суто лінгвістичної і літературознавчої концепцій психологічне тлумачення перекладу дещо ширше. Воно виходить за рамки звичайного порівняння та аналізу мов і мовних засобів, включає в себе психологічні, поведінкові, ментальні аспекти, і в сукупності з ними є основою для формування культурологічної теорії перекладу.

Передача національної своєрідності першотвору, його особливої забарвленості, пов'язаної зі створенням його етнічного середовища, відноситься до числа тих основних проблем перекладацької діяльності, від яких залежить і відповідь на питання про перекладацький професіоналізм.

2. Міжкультурна комунікація є процесом безпосередньої взаємодії культур, яка здійснюється в рамках незбіжних національних стереотипів

мислення і комунікативної поведінки, що впливає на взаєморозуміння і взаємини між людьми, що спілкуються. У діалог вступають не самі культури, а люди, для яких відповідні культури окреслюють специфічні смислові і символічні кордони.

3. В основі представленої моделі дискурсу в перекладацькій діяльності лежить розуміння опосередкованої комунікації в процесі перекла-

ду як діяльності. У моделі структуровані компоненти вербальної і ментальної репрезентації перекладацької діяльності, її багаторівневості та динамізм.

Подальші розвідки у цьому напрямі лежать у площині дослідження різних рівнів здійснення міжкультурної комунікації в процесі перекладацької діяльності.

Список літератури:

1. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В.С. Виноградов. – М.: Издательство Московского университета, 1978. – 172 с.
2. Современное переводоведение. Учебное пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2001. – 424 с.
3. Мунен Ж. Переводчик, слово и понятие // Перевод – средство взаимного сближения народов / Ж. Мунен. – М.: Прогресс, 1987. – С. 136–141.
4. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / А.В. Федоров. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.
5. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы аспекты / А.Д. Швейцер. – изд. 2-е. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – 216 с.
6. Jakobson R. Aphasia as a Linguistic Problem // R. Jakobson / Psycholinguistics: a Book of Readings. – New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc. 1955.
7. Miller G. The Psychology of Communication / G. Miller. – N. Y., 1967.
8. Miller G., Beebe-Center J.G. Some Psychological Methods for Evaluating the Quality of Translation. In: "Mechanical Translation", III, 1956. – P. 73–80.
9. Toury G. The Nature and Role of Norms in Translation. In Venuti, L. The Translation Studies Reader // G. Toury. – London: Routledge, 1978 (revised 1995).

Солодка А.К.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС КАК ФЕНОМЕН МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Аннотация

Статья посвящена изучению переводческого процесса как феномена межкультурной коммуникации. Исследуются аспекты влияния культурно детерминированных факторов на переводческий процесс и его результат, определяется национально-культурная модальность перевода. В статье осмысливается специфика переводческой деятельности в межкультурной коммуникации. Структура переводческой деятельности обуславливает наличие интеграционного объекта, в качестве которого выступает дискурс. В исследовании акцентируется, что оптимальное решение переводческих задач зависит не только от когниции переводчика, но и от его ассоциативной компетенции, которая детерминирует этнокультурные отображения концептуальных структур и их вербальных кодов, которые представляют этноментальность модели определенного лингвокультурного сообщества. В статье представлена модель дискурса в переводческой деятельности, в основе которой лежит понимание опосредованной коммуникации в процессе перевода как деятельности.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, переводческая деятельность, дискурс, этническая ментальность, коммуникативные коды.

Solodka A.K.

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

PROCESS OF TRANSLATION AS PHENOMENON OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Summary

The article deals with the study of the translation process as a phenomenon of intercultural communication. It aims to study the aspects of the influence of culturally determined factors on the translation process and its results. In the process of this research, the national-cultural modality of translation is determined. The article focuses on the specifics of translation activities in intercultural communication. The structure of translation activities determines the presence of an integration object, which serves as a discourse. The discourse in the translation aspect is defined as verbally mediated professional work of an interpreter. Professional linguistic personality is formed in the discourse. The article presents the model of discourse in translation, which is based on the understanding of mediated communication in the process of translation as an activity. The components of the model structure the components of the verbal and mental representation of translation activity.

Keywords: intercultural communication, translation activity, discourse, ethnic mentality, communicative codes.